

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ У СФЕРІ ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ, ПСИХОТРОПНИХ РЕЧОВИН ТА ЇХ ПРЕКУРСОРІВ**CRIMINAL RESPONSIBILITY FOR CRIMES IN THE SPHERE OF DRUGS, PSYCHOTROPIC SUBSTANCES AND THEIR PRECURSORS**

Коляда В.Г., студент VI курсу
юридичного факультету
Національна академія управління

У статті проведено короткий аналіз чинного законодавства, що здійснює правове регулювання злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, сучасний стан, причини вчинення наркозлочинів, особливості кваліфікації цих злочинів.

Однією з небезпечних груп протиправних діянь, що посягають на здоров'я населення, є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів, поширення наркоманії та зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, набувають усе більших масштабів і стають серйозним соціальним чинником, який негативно впливає на життя, здоров'я та благополуччя людей. Отже, велике значення має правильне застосування кримінально-правових норм, що передбачають відповідальність за скоєння таких злочинів. Зростання злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів серед неповнолітніх осіб та молоді, сприяє поширенню пропозиції придбання, отримання наркотичних речовин з допомогою месенджерів та сайтів у мережі, де будь-якій особі можливо придбати вищевказані речовини в будь-якому населеному пункті України.

Нині наука не має у своєму розпорядженні даних узагальненого характеру, які б дали змогу мати цілісне уявлення про таке явище, як незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, причин і умов його існування, можливості запобігання. Крім того, вітчизняне законодавство з цього питання також потребує перегляду та удосконалення, оскільки воно не створює надійного правового захисту від зловживань такої спрямованості і не повністю відповідає положенням міжнародно-правових документів з питань боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Ключові слова: злочин, наркотичні речовини, кримінальна відповідальність, кваліфікація.

The article provides a brief analysis of the current legislation, which provides legal regulation of crimes in the sphere of drug trafficking, psychotropic substances and their precursors, current status, causes of drug crimes, peculiarities of qualification of these crimes.

One of the dangerous groups of unlawful acts affecting the health of the population are crimes in the sphere of drug trafficking, psychotropic substances, their analogues and precursors, the spread of drug addiction and the increase of crime related to illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors, are gaining in size and becoming a serious social factor that adversely affects the lives, health and well-being of people, the correct application of criminal law is essential norms to punish such crimes.

Increase in crime related to drug trafficking, psychotropic substances, their analogues or precursors among minors and young people in connection with the distribution of the offer of purchase, receipt of narcotic substances by means of messengers and sites on the network where any person may purchase the above-mentioned substances in any settlement of Ukraine. To date, science has no generalized data that would allow to have a holistic view of such phenomenon as illicit trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogs or precursors, the causes and conditions of its existence, the possibility of prevention. In addition, domestic legislation on this issue also needs to be revised and improved, as it does not provide reliable legal protection against abuse of such a focus and does not fully comply with the provisions of international legal instruments on combating drug trafficking.

Key words: crime, drugs, criminal liability, qualification.

Постановка проблеми. Поширення вживання наркотичних речовин серед неповнолітніх та молоді призводить до скоєння злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів. Наркотична залежність призводить до вчинення інших злочинів: проти життя та здоров'я людини, злочинів проти власності.

Мета дослідження – визначити соціальну зумовленість та проаналізувати соціальну небезпечність наркозлочинності; за результатами проведеного аналізу чинного законодавства визначити основні недоліки кримінальної відповідальності за наркозлочини та заходи кримінально-правового характеру щодо осіб, які вчинили злочини в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів.

Аналіз досліджень. Статтю написано з опертям на магістерську роботу А.М. Щербакової «Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам і правопорушенням, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків».

Виклад основного матеріалу. Визначення основних термінів, понять, пов'язаних зі злочинами в сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів, дає нам Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори»:

– аналоги наркотичних засобів і психотропних речовин – заборонені до обігу на території України речовини синтетичні чи природні, не включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів,

хімічна структура та властивості яких подібні до хімічної структури та властивостей наркотичних засобів і психотропних речовин, психоактивну дію яких вони відтворюють;

– виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин – усі дії, включаючи рафінування, підвищення в препараті концентрації наркотичних засобів, психотропних речовин, чи переробку наркотичних засобів і психотропних речовин, у результаті яких на основі наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів наркотичних засобів і психотропних речовин одержуються готові до використання та (або) вживання форми наркотичних засобів, психотропних речовин або лікарські засоби, що їх містять, чи інші наркотичні засоби, психотропні речовини;

– використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – застосування наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, наркотичних засобів і психотропних речовин у виробництві, виготовленні, медичній практиці, для розроблення наркотичних засобів і психотропних речовин, проведення відповідних експертиз, для науково-дослідної роботи та навчальних цілей, передбачених цим Законом;

– виробництво наркотичних засобів, психотропних речовин – усі дії, пов'язані із серійним одержанням наркотичних засобів, психотропних речовин з хімічних речовин та (або) рослин, включаючи відокремлення частин рослин або наркотичних засобів, психотропних речовин від рослин, з яких їх одержують;

– наркотичні засоби – речовини природні чи синтетичні, препарати, рослини, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – види діяльності з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, реалізації (відпуску), ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, наркотичних засобів і психотропних речовин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що дозволяються і контролюються згідно з цим Законом;

– психотропні речовини – речовини природні чи синтетичні, препарати, природні матеріали, включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

– розроблення наркотичних засобів, психотропних речовин – застосування результатів наукових досліджень та інших знань для планування, проектування і створення нових наркотичних засобів або психотропних речовин;

– культивування рослин, включених до Переліку, – посів, вирощування рослин, що містять наркотичні речовини, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів [1, ст. 1].

Також Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» визначає основні терміни:

– незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів – діяння з: культивування рослин, включених до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, розроблення, виробництва, виготовлення, зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збуту, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзиту через територію України, використання, знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що здійснюються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсорів;

– наркоманія – психічний розлад, зумовлений залежністю від наркотичного засобу або психотропної речовини внаслідок зловживання цим засобом або цією речовиною;

– особа, хвора на наркоманію, – особа, яка страждає на психічний розлад, що характеризується психічною та (або) фізичною залежністю від наркотичного засобу чи психотропної речовини, і якій за результатами медичного обстеження, проведеного відповідно до цього Закону, встановлено діагноз «наркоманія»;

– незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин – вживання наркотичних засобів або психотропних речовин без призначення лікаря;

– зловживання наркотичними засобами або психотропними речовинами – умисне систематичне незаконне вживання наркотичних засобів або психотропних речовин [2, ст. 1].

Упродовж останніх років в Україні неухильно загострюється проблема зростання злочинності у сфері незаконного обігу наркотичних засобів. Особливе занепокоєння викликає те, що ці соціально негативні явища за своєю поширеністю і негативними наслідками увійшли до низки факторів, що загрожують національній безпеці країни, а саме здоров'ю і генофонду нації та соціальній стабільності в суспільстві. Найбільш небезпечною групою протиправних діянь, що посягають на здоров'я населення, є злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. За даними Генеральної прокуратури України, в Єдиному реєстрі досудових

розслідувань зареєстровано 23029 кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Факторами, що визначають особливу актуальність проблеми протидії наркозлочинності у прив'язці до умов життя в сучасній Україні, є судово-правова реформа в країні, що активізувалася протягом останніх років; адміністративно-управлінська реформа, одним з результатів якої стало реформування правоохоронних органів, що ведуть боротьбу з наркозлочинністю, оптимізація їх діяльності на всіх рівнях; багатосуб'єктність сфери протидії наркозлочинності та багатопрофільність її завдань.

Пізнати багатогранне соціально небезпечне явище наркозлочинності можна тільки за умови вивчення всіх властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку, негативних наслідків. Питання наркоманії постало перед суспільством з прадавніх часів і ця хвороба призвела до великих втрат, а головне, до втрати молодих енергійних особистостей, у руках яких знаходиться майбутнє нашої держави. Боротьба з наркоманією не втрачає своєї актуальності. Особливо небезпечною є тенденція до збільшення кількості споживачів наркотиків серед підлітків та зростання їх криміналізації на тлі низької ефективності медичної допомоги наркохворим, вкрай обмеженого використання сучасних програм їх психосоціальної реабілітації та адаптації в суспільстві.

За останні п'ять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більш ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Збільшення динаміки наркоманії та щорічне стрімке поширення цього виду злочину вимагають детального дослідження в контексті сучасної кримінологічної проблеми в Україні. Дослідження цієї проблематики доводить, що раннє звикання до згубних звичок, таких як паління, вживання алкоголю, наркотиків не тільки наносить потужний удар по здоров'ю української нації, а й сприяє формуванню у молоді стійкої антигромадської, протиправної лінії поведінки. За даними Міністерства охорони здоров'я України, за рівнем поширення зловживання наркотичними речовинами на 100 тис. населення (диспансерна група) найбільш ураженою немедичним вживанням наркозасобів є Запорізька область (364 наркозалежні), м. Київ (291), Кіровоградська (251), Одеська (232), Миколаївська (206) області. Тоді як у середньому по Україні на кожні 100 тис. населення припадає 141 наркозалежний громадянин. Згідно з даними Миколаївського обласного наркологічного диспансеру, на обліку перебуває 4082 особи з наркологічними проблемами (категорії «наркоман» – 2274 особи; «споживач» – 1808 осіб, з них – 13 підлітків).

Проблема протидії наркоманії та наркобізнесу є актуальною й глобальною для світового співтовариства, адже зараз незаконний обіг наркотиків являє собою найприбутковішу сферу злочинного бізнесу, яка виходить за межі державних кордонів і має транснаціональний характер. Отже, маємо всі підстави констатувати, що вивчення наркозлочинності є актуальним завданням, адже наші знання про її сутність та генезу через призму наукового підходу, тенденції її розвитку та трансформації, ознаки й характер загроз процесам формування громадянського суспільства є фрагментарними, а кримінологічні аспекти здійснення протидії наркозлочинності мають значний практичний інтерес [3, с. 2–4].

Варто здійснити аналіз найпоширеніших злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів згідно зі ст. ст. 307 та 309 Кримінального кодексу України та їх кваліфікацію відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» № 4 від 26.04.2002.

Під незаконним збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (стаття 307 КК), а також прекурсорів (частина 2 статті 311 КК) потрібно розуміти будь-які оплатні чи безоплатні форми їх реалізації всупереч законам «Про наркотичні засоби, психотропні речовини та їх прекурсори» та «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх прекурсорів» (продаж, дарування, обмін, сплата боргу, позика, введення володільцем цих засобів або речовин ін'єкцій іншій особі за її згодою тощо). Обопільне введення ін'єкцій наркотичного засобу, психотропної речовини чи їх аналогу особами, які їх придбали за спільні кошти, збуту не утворюють.

Про умисел на збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів може свідчити як відповідна домовленість з особою, яка придбала ці засоби чи речовини, так й інші обставини, зокрема: великий або особливо великий їх розмір; спосіб упакування та розфасування; поведінка суб'єкта злочину; те, що особа сама наркотичні засоби або психотропні речовини не вживає, але виготовляє та зберігає їх; тощо. При цьому слід мати на увазі, що відповідальність за збут таких засобів і речовин настає незалежно від їх розміру.

Дії особи, яка під виглядом наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів умисно збуває будь-які інші засоби чи речовини з метою заволодіння грошима чи майном, потрібно кваліфікувати як шахрайство, а за наявності до того підстав і як підбурювання до замаху на незаконне придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, дії ж покупця – як замах на скоєння злочинів, передбачених статтею 307, або статтею 309, або статтею 311 Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

У випадках, коли наркотичний засіб, психотропну речовину або їх аналогів було одночасно виготовлено і для особистого вживання, і для збуту, вчинене кваліфікується за сукупністю злочинів, передбачених статтями 307 і 309 ККУ. (При цьому слід мати на увазі, що за статтею 309 КК мають кваліфікуватися дії винного лише в частині виробництва, виготовлення і зберігання цих засобів і речовин у тому розмірі, в якому він їх ужив чи планував ужити).

Гроші або інші речі, одержані особою за реалізовані наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги чи прекурсори, передаються в дохід держави на підставі пункту 4 частини 1 статті 81 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), за винятком отриманих під час оперативної закупівлі, які згідно з пунктом 5 частини 1 зазначеної статті належить повертати їх законному володільцеві.

Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів і незаконне перевезення або пересилання їх за межі території України необхідно кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених статтею 307 чи статтею 309, і як контрабанду за статтею 305 ККУ [4].

Висновки. На основі наукової праці А.М. Щербаквої та на основі власного дослідження можна дійти таких висновків:

1) у структурі злочинності, пов'язаної з незаконним обігом наркотиків, переважають такі злочини, як незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів (ст. 307 ККУ); незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (ст. 309 ККУ);

2) найближчими роками в Україні складатиметься ситуація, пов'язана з організованим незаконним обігом наркотичних засобів, зокрема:

– наркотиків, насамперед стимуляторів амфетамінового ряду, у підпільних лабораторіях, у тому числі промислового і напівпромислового типу;

– залученням до дрібнооптового і роздрібного незаконного обігу наркотиків населення, у тому числі неповнолітніх, студентів і не зайнятої у сфері виробництва молоді;

– проникненням наркогруповань у сферу економічної діяльності державних і приватних комерційних структур, що супроводжується корумпованістю державних чиновників як необхідним атрибутом наркобізнесу, розміщенням незаконних доходів від торгівлі наркотиками у сферу легального бізнесу;

3) необхідно створити більш ефективні підрозділи в правоохоронних органах з протидії наркозлочинності. З метою ефективної протидії наркобізнесу необхідно продовжувати реформування правоохоронної системи та приведення її у відповідність до світових правових стандартів; кадрового забезпечення підрозділів, які протидіють наркобізнесу; розвивати участь неурядових громадських організацій, благодійних фондів [3, с. 19–20].

У зв'язку з викладеним запропоновано такі заходи, спрямовані на поліпшення роботи у сфері протидії незаконному обігу наркотиків, як:

– викриття організованих груп та злочинних організацій з міжрегіональними та міжнародними зв'язками, які контролюють «наркорінок» на території обслуговування, організують канали надходження наркозасобів на територію держави;

– протидія легалізації доходів, отриманих від наркобізнесу, накладення арешту на майно наркозлочинців та вилучення такого майна, коштів та матеріальних цінностей з метою недопущення використання їх у майбутньому для продовження протиправної діяльності;

– документування та притягнення до відповідальності угруповань наркоділків, у тому числі, які здійснюють протиправну діяльність з використанням мережі Інтернет;

– виявлення та ліквідацію підпільних нарколабораторій з виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, насамперед підрозділами протидії наркозлочинності як безпосереднього завдання профільної служби;

– викриття та припинення осередків з нелегального вживання та виготовлення наркотичних засобів і психотропних речовин, наявність яких спричиняє масові скарги громадян і формує негативну думку в суспільстві про діяльність Національної поліції;

– удосконалення взаємодії з центральними та місцевими органами виконавчої влади, іншими правоохоронними органами держави, громадськими організаціями та засобами масової інформації у сфері протидії наркозлочинності та поширенню наркоманії;

– сприяння розвитку громадського контролю за діяльністю правоохоронних органів щодо протидії незаконному обігу наркотиків;

– зміцнення практичних підрозділів протидії наркозлочинності, які безпосередньо займаються виявленням схем збуту підконтрольних лікарських препаратів у незаконний спосіб шляхом збільшення штату професійних співробітників;

– зважаючи на значний вплив засобів масової інформації на свідомість людей, бажано збільшити кількість та покращити якість телепередач, які допоможуть батькам у проведенні антинаркотичного виховання в сім'ї. Доцільна віктимологічна профілактика, пов'язана з наочним роз'ясненням наслідків уживання наркотиків;

– удосконалення міжнародного співробітництва з усіма зацікавленими правоохоронними органами та організаціями зарубіжних країн, активізація інтеграції України у світовий інформаційний простір, адаптація національного законодавства у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків до законодавства Європейського Союзу [3, с. 20–21].

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 1995, № 10, ст. 60.
2. Закон України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1995. № 10. Ст. 62.
3. Щербакова А.М. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам і правопорушенням, що пов'язані з незаконним обігом наркотиків : автореферат роботи на здобуття освітнього ступеня «Магістр» : 081 «Право». Миколаїв, 2019. 23 с.
4. Постанова пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» № 4 від 26.04.2002.
5. Кримінальний кодекс України поточна редакція. Редакція від 16.01.2020, підстава – 404-ІХ, 409-ІХ.